

TRAJNOSTNA POTROŠNJA

mag. Alenka Burja, Visoka šola za trajnostni razvoj, Kranj

Izvilleček

Svet se hitro in korenito spreminja. Na prvem mestu so verjetno grozeče podnebne spremembe; nekontrolirane temperature, ekstremni vremenski pojavi, taljenje večnega ledu, izsekavanje gozdov. Potem so tu še pomanjkanje hrane, neakovostna živila, ostanki pesticidov v prsti, v živalih in ljudeh, podobno je z mikroplastiko. Ogromne količine odpadkov nas bodo kmalu zasule. Ponekod skoraj ni več čiste pitne vode, morja so nepovratno onesnažena. Zaradi onesnaženosti zraka iz prometa v Evropi vsako leto umre več kot 100 tisoč ljudi. Biotska raznovrstnost je več kot osiromašena, širijo se invazivne vrste. Prebivalstvo se stara, pojavljajo se vedno nove bolezni, vse več je debelih ljudi. In vse več je bogatih na eni strani in revnih ljudi na drugi; 1 odstotek najbogatejših ljudi na svetu ima v lasti 59 odstotkov vsega svetovnega premoženja. Na svetu je trenutno več deset vojnih žarišč.

Kaže, da je človek pozabil, kaj je uravnotežen, so-naraven, trajnosten razvoj. In da imamo pri vseh teh dogajanjih – tako v družbi kot v okolju in gospodarstvu – pomembno oziroma najpomembnejšo vlogo mi sami. Kot posamezniki, kot potrošniki, kot gospodinjstva. V kakšnem svetu živimo in v kakšno smer gre naš razvoj, je potemtakem odvisno zlasti od našega življenjskega sloga, načina življenja, naših vsakodnevnih odločitev. Trajnostna potrošnja je ena izmed ustreznih poti naprej. Ohranitev planeta je namreč naša edina rešitev.

Ključne besede: stanje na svetu, krožno gospodarstvo, trajnosten potrošnja, ključni sektorji potrošnje, odtis potrošnje

SUSTAINABLE CONSUMPTION

Abstract

The world is changing rapidly and radically. In the first place is probably the looming climate change; uncontrolled temperatures, extreme weather events, melting of permafrost and ice, deforestation. Then there is the lack of food, low-quality food, pesticide residues in the soil, animals and people, the same is true with microplastics. Huge amounts of waste will soon overwhelm us. In some places, there is almost no clean drinking water left, the seas are irreversibly polluted. More than 100,000 people die every year in Europe due to air pollution from traffic. Biodiversity is more than depleted, invasive species are spreading. The population is aging, new diseases are appearing, and there are more and more obese people. And there are more and more rich people on one side, and poor people on the other side; the richest 1 percent of people in the world own 59 percent of all the world's wealth. There are currently dozens of war hotspots in the world.

It shows that people have forgotten what balanced, sustainable development is. And that we play an important, even the most important, role in all these developments - both in society and in the environment and economy. As individuals, as consumers, as households. What kind of world do we live in and in what direction is our development going depends especially on our lifestyle, the way of life, our daily decisions. Sustainable consumption is one of the appropriate ways forward. Preservation of the planet is our only solution.

Keywords: state of the world, circular economy, sustainable consumption, key consumption sectors, consumption footprint

1 UVOD

Svet se sooča z izrednimi okoljskimi izzivi. Trenutno stanje okolja odraža kompleksen preplet človekovih dejavnosti in naravnih procesov. Podnebne spremembe, izguba biotske raznovrstnosti, onesnaževanje (še posebej s plastiko) in izčrpavanje virov (tudi izsekavanje gozdov) ter skoraj 30 % zavržene hrane so zelo pereča vprašanja. Poročila Medvladnega odbora za podnebne spremembe (IPCC, 2023) kažejo, da se globalne temperature nenehno dvigujejo predvsem zaradi izpustov toplogrednih plinov. Ekosistemi so ogroženi zaradi uničevanja habitatov in prekomernega izkoriščanja virov.

Netrajnostna potrošnja pa je pomembno gonilo vseh teh težav, saj postavlja pretirane zahteve po naravnih virih. Sprememba vedenja in uveljavitev modela krožnega gospodarstva sta ključnega pomena za spodbujanje trajnostnega razvoja. V prispevku tako povzamemo gonilne elemente netrajnostne potrošnje, načrtamo možne rešitve in na kratko predstavimo izobraževalno publikacijo Vodnik po trajnostni potrošnji Agencije RS za okolje.

2 NETRAJNOSTNI VZORCI POTROŠNJE

Netrajnostna potrošnja se nanaša na uporabo virov in dobrin na načine, ki izčrpavajo naravni kapital in prispevajo k degradaciji okolja. Okoljski program Združenih narodov (UNEP, 2021) poroča, da se svetovna poraba najrazličnejših materialov povečuje, kar povzroča vse večje okoljske probleme.

2.1 Prekomerna poraba virov

V poročilu OZN iz leta 2023 o doseganju trajnostnih ciljev, konkretno cilja 12: Zagotoviti trajnostne vzorce potrošnje in proizvodnje, podatki kažejo, da bomo ob povečani porabi virov in naraščanju prebivalstva leta 2050 potrebovali

3 planete, če bomo želeli ohraniti današnji življenjski slog. Podobno poroča Global Footprint Network (2024), ko človeštvo vsako leto vse bolj presega biokapaciteto Zemlje (poraba virov in ekosistemskih storitev, ki jih lahko planet obnovi v enem letu), kar vodi v ekološki dolg. Slovenija je ekološki dolg leta 2024 dosegla že 25. aprila.

2.2 Nastajanje odpadkov

Svetovna banka (WB, 2018) ocenjuje, da se bodo odpadki na svetovni ravni do leta 2050 povečali na 3,4 milijarde ton, kar bo prispevalo k še večjemu onesnaževanju in uničevanju habitatov. Dejstvo je, da je ustrezno ravnanje z odpadki veliko manj razvito v državah v razvoju. Na to opozarjajo tudi podatki o recikliranju; globalno je delež recikliranih odpadkov komaj 19 odstoten, medtem ko je povprečje EU okrog 50 odstotkov; kar pa je še vedno daleč od ciljnih vrednosti. Priročnost predmetov za enkratno uporabo, kot so plastika, embalaža in tekstil, vodi do povečanja odpadkov in onesnaževanja. Dodatne obremenitve predstavljajo živilski odpadki.

2.3 Vzorci potrošnje

Naš življenjski slog, vedenje in navade pomembno vplivajo na okolje na različne načine. Prekomerna potrošnja pomeni, da kupujemo več, kot v resnici potrebujemo. To povzroči povečano povpraševanje po virih, kar ima za posledico izčrpavanje virov, nastajanje odpadkov in večje izpuste. Posebej izpostavljamo hitro modo. Hitri proizvodni cikli modne industrije spodbujajo oblačila za enkratno uporabo. Ob tem gre posebej omeniti še socialne vidike tekstilne industrije, ki se prenaša v države v razvoju s cenejšo delovno silo in manj strogimi okoljskimi zahtevami.

2.4 Poraba energije

Velika odvisnost od fosilnih goriv za prevoz, ogrevanje, proizvodnjo

električne energije in v proizvodnih procesih povečuje izpuste toplogrednih plinov, kar prispeva k podnebnim spremembam. Soočamo se s tem, da so nekatere naprave energetsko neučinkovite. Na drugi strani imamo vse več energijsko učinkovitih naprav, toda ker jih kupujemo vedno več, se poraba energije ne zmanjšuje. Ta pojav imenujemo povratni učinek (rebound effect). In poraba elektrike v gospodinjstvih raste.

2.5 Mobilnost

Postali smo povsem odvisni od avtomobilov. Nenehno prevažanje z osebnimi vozili, tudi na še tako kratkih razdaljah, povečuje izpuste in prometne zastoje. Alternative, kot so javni prevoz, kolesarjenje ali hoja, so pogosto premalo izkoriščene. Vse pogostejše potujemo z letali.

2.6 Poraba vode

Prekomerna in pretirana poraba vode za kmetijstvo in vsakodnevne dejavnosti obremenjuje vire sladke vode, zlasti v sušnih regijah. Sušnih obdobj pa je zaradi podnebnih sprememb vedno več. Pitne vode vedno bolj primanjkuje tudi zaradi taljenja ledu. In vrtimo se v začaranem krogu; pitne vode je vse manj, porabimo pa je vedno več. Poleg tega slabe prakse ravnanja z odpadki povzročajo onesnaženje vodnih virov, kar škoduje ekosistemom in zdravju ljudi.

2.7 Prehranske izbire

Velika poraba mesa, zlasti govejega, prispeva h krčenju gozdov, izpustom toplogrednih plinov, večji porabi vode, izginjanju rodovitne prsti ipd. Proizvodnja in pakiranje predelanih živil imata pogosto velik ogljični odtis. Kljub intenzivni kmetijski pridelavi je več kot 700 milijonov ljudi na svetu še vedno lačnih. Pridelana živila so včasih vprašljive kakovosti (vsebnosti pesticidov npr.), ekološka pridelava pa le počasi, a vztrajno raste.

2.8 Življenjski slog

Kapitalistična miselnost spodbuja pretirano nakupovanje in zapravljanje, ki ga pogosto poganjajo oglaševanje in družbeni pritiski. Digitalna potrošnja skokovito raste; storitve pretakanja in spletne dejavnosti porabijo veliko energije in ustvarjajo dodatne odpadke.

2.9 Kulturni in družbeni vplivi

Družbene norme lahko spodbujajo netrajnostno vedenje, kot je prekomerna potrošnja ali neupoštevanje ravnanja z odpadki. Skupnosti, ki dajejo prednost trajnosti, lahko vplivajo na vedenje posameznikov in spodbujajo kulturo okoljske odgovornosti.

3 OPREDELITEV TRAJNOSTNE POTROŠNJE

Trajnostna potrošnja je opredeljena kot uporaba dobrin in storitev, ki zadovoljujejo potrebe sedanjosti, ne da bi pri tem ogrozili sposobnost prihodnjih generacij, da zadovoljijo svoje potrebe. Ta koncept zajema različne razsežnosti, vključno z okoljsko trajnostjo, socialno pravičnostjo in ekonomsko upravičenostjo. Spodbuja odgovorno rabo virov in želi zmanjšati negativne vplive potrošnje na okolje in družbo. Ključni vidiki trajnostne potrošnje:

- Učinkovitost virov: poudarjanje uporabe virov na način, ki zmanjšuje količino odpadkov in vplivov na okolje (UNEP, 2013).
- Perspektiva življenjskega cikla: upoštevanje celotnega življenjskega cikla izdelkov – od izkopavanja rudnin do odlaganja – za oceno njihovega okoljskega odtisa (Evropska komisija, 2019).
- Družbena odgovornost: potrošniške prakse ne izkoriščajo delavcev ali skupnosti in podpirajo načela pravične trgovine (Mednarodni inštitut za okolje in razvoj, 2021).

4 MOŽNI PRISTOPI K TRAJNOSTNI POTROŠNJI

Stanje okolja zahteva nujno ukrepanje za preoblikovanje potrošniških vzorcev in sprejemanje trajnostnega načina življenja. Krožno gospodarstvo predstavlja obetavno pot za doseganje teh ciljev. Skupna prizadevanja posameznikov, podjetij in vlad so ključnega pomena za spodbujanje trajnostne prihodnosti. Pristopa Zero Waste (Brez odpadkov) in krožno gospodarstvo zahtevata izboljšanje zasnove izdelkov za uporabo manj materialov, olajšanje ponovne uporabe, popravila, daljšo rabo in recikliranje. Krožno gospodarstvo nudi okvir za zmanjševanje odpadkov in spodbujanje učinkovite rabe virov. V primerjavi s tradicionalnim linearnim gospodarstvom, ki sledi modelu „vzemi-naredi-odvrzi“, krožno gospodarstvo ponuja vrsto novih poslovnih modelov. Fundacija Ellen MacArthur (2019) poudarja, da bi sprejetje krožnih praks lahko vodilo do 4,5 trilijona dolarjev vredne gospodarske priložnosti do leta 2030. Krožno gospodarstvo imenujejo kar pot do trajnosti.

Spodbujanje trajnostnega načina življenja zahteva tudi spremembe v vedenju potrošnikov in njihovem življenjskem slogu. Psihološki in socialni dejavniki igrajo odločilno vlogo pri tem prehodu. Za bolj trajnostno življenje igrajo ključno vlogo ozaveščanje in izobraževanje ter vzpostavljene ustrezne družbene norme in vrednote.

Da bi zmanjšali vpliv našega življenjskega sloga na okolje, lahko sprejmemo naslednje prakse:

- Naša potrošnja postane bolj premišljena. Osredotočimo se na nakup samo tistega, kar potrebujemo, pri čemer dajemo prednost ekološkim izdelkom. Pozorni smo na okoljske oznake in certifikate, ki označujejo trajnostne prakse v proizvodnji, ekološko kmetovanje ali pravično trgovino.
- Poskušamo uveljaviti čim več

R-jev v vsakdanjem življenju, da zmanjšamo količino odpadkov in porabo virov. Gre za naslednje koncepte: Rethink, Refuse, Reduce, Reuse, Retain, Repair, Re-gift, Recover in Recycle oziroma slovensko: premisli, zavrni, zmanjšaj, ponovno uporabi, ohrani, popravi, podari, obnovi in na koncu, recikliraj.

- Uporabljamo energetske učinkovite naprave in zmanjšamo porabo energije tako, da pazimo, kako in kdaj jih uporabljamo.
- Namesto osebne vozila se odločamo za javni prevoz, kolesarjenje, hojo ali skupno vožnjo, kadar je to mogoče.
- Varčujemo z vodo na različne mogoče načine, o čemer se prej dobro podučimo.
- Razmislimo o tem, da vsaj en dan v tednu ne jemo mesa. In če bomo bolj načrtovali nakupe živil in bolj dosledno sestavljali jedilnike, bomo zavrgli manj živil oziroma hrane. Kupujemo lokalno pridelano in sezonska živila.
- Stvari, ki jih ne potrebujemo več, lahko tudi podarimo, namesto da jih zavržemo. Izbiramo izdelke z minimalno embalažo, da ne ustvarjamo preveč odpadkov.
- Pozanimamo se, kakšne trajnostne rešitve imamo na voljo pri obnovi stanovanja ali hiše.
- Na trgu je več kot sto tisoč kemikalij v številnih izdelkih, ki nas obdajajo, njihovo tveganje po poznamo samo za kakih petsto, zato beremo nalepke na izdelkih.

Z zavestnimi odločitvami v vsakdanjem življenju lahko bistveno zmanjšamo svoj okoljski odtis ter znižamo negativne vplive na zdravje in prispevamo k bolj trajnostni prihodnosti.

5 IZOBRAŽEVANJE: VODNIK PO TRAJNOSTNI POTROŠNJI

Vodnik po trajnostni potrošnji Agencije RS za okolje ponuja praktične vpoglede in priporočila, namenjena spodbujanju trajnostnih praks med potrošniki (ARSO, 2023). Potrošnike temeljito informira in seznani s petimi področji življenja (prehrana, bivanje, mobilnost, gospodinjstvi aparati in gospodinjstvi izdelki) ter njihovimi vplivi na okolje – samo prehrana, bivanje in mobilnost povzročajo 80 odstotkov vseh vplivov v njihovi celotni življenjski dobi. Zato vodnik obravnava okoljske vplive potrošniških odločitev in poudarja pomen sprejemanja bolj trajnostnega načina življenja in obnašanja. Potrošnikom razloži, da se trajnostna potrošnja nanaša na uporabo izdelkov in storitev, ki zmanjšujejo vpliv na okolje, hkrati pa spodbujajo socialno in ekonomsko pravičnost. Kot taka je ključnega pomena za zmanjšanje ekološkega odtisa in zagotavljanje razpoložljivosti virov za prihodnje generacije. Vodnik ponuja vrsto praktičnih nasvetov, prikaže nekatera dejstva in primere dobrih praks v Sloveniji. Vsako izmed petih področij grafično predstavi tudi z ustreznimi kazalci okolja v Sloveniji. Opozori tudi na kalkulator za potrošnike, ki ga je Evropska komisija razvila kot posebno orodje (EK, 2022), s katerim potrošnikom pomaga razumeti vpliv njihovih potrošniških vzorcev na okolje.

Priročnik o trajnostni potrošnji je dragocen vir za potrošnike v Sloveniji, saj posameznike spodbuja k ozaveščenim odločitvam, ki prispevajo k okoljski trajnosti. S sprejetjem priporočil, opisanih v vodniku, lahko tudi potrošniki igrajo pomembno vlogo pri zmanjševanju okoljskih problemov.

6 ZAKLJUČEK

Potrošniki imamo pomembno vlogo, saj s svojimi odločitvami vplivamo tako na proizvodnjo določenih izdelkov, kot na stanje v okolju, v katerem živimo. In ker je stanje okolja precej zaskrbljujoče, pomeni, da moramo ukrepati. Seveda ne samo mi, ampak skupaj z ostalimi ključnimi družbenimi akterji, kot so politika, industrija, kmetijstvo, energetika, promet, šolstvo itd. Hkrati nas pri našem delovanju vodi sistemsko razmišljanje – dobre ideje lahko povežejo množice ljudi,

ki lahko spremenijo delovanje celotnega sistema. Dobro pa bi bilo v Sloveniji opraviti raziskavo o tem, kaj najbolj vpliva na naše odločitve, kako lahko spremenimo naše vedenje in obnašanje, da postanemo bolj trajnostno ozaveščeni.

Zvišujeta se življenjska raven in blaginja, ne pa tudi kakovost življenja. Razsipni potrošniški vzorci in nepremišljeno ravnanje povzročajo prevelike pritiske na okolje. Če se ne bomo odzvali ustrezno in pravočasno, poti nazaj ne bo več.

Alenka Burja je magistra okolja. Na področju okolja deluje že več kot 30 let. Je upokojena, a še vedno dejavna s to tematiko. Je višja predavateljica na Visoki šoli za trajnostni razvoj Kranj. Je članica EIONET tematske skupine za krožno gospodarstvo za področje trajnostne potrošnje, ki deluje v okviru Evropske agencije za okolje (EEA). Vrsto let pripravlja in posodablja kazalce o trajnostni potrošnji v okviru Kazalcev okolja v Sloveniji. Je tudi avtorica publikacije *Vodnik po trajnostni potrošnji*.

LITERATURA IN VIRI

- Earth.org. (2024). 15 največjih okoljskih problemov leta 2024. <https://earth.org/the-biggest-environmental-problems-of-our-lifetime/>
- Oddelek za statistiko OZN. (2021). <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/Goal-12/>
- OZN. Poročilo o ciljih trajnostnega razvoja 2023. (2024). <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/>
- Svetovna banka. (2018). Kakšna potrata 2.0. Globalni posnetek ravnanja s trdnimi odpadki do leta 2050. <https://datatopics.worldbank.org/what-a-waste/>
- Stopnje recikliranja v svetu. (GWMO 2024). <https://recycl3r.com/what-are-the-recycling-rates-in-the-world/>
- Fundacija Ellen MacArthur. (2010). Kaj je krožno gospodarstvo. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview>
- Evropska komisija. (2022). Kalkulator potrošniškega odtisa. <https://eplca.jrc.ec.europa.eu/ConsumerFootprint.html>
- Evropska komisija. (2019). Evropski zeleni dogovor. <https://www.consilium.europa.eu/sl/policies/green-deal/>
- Agencija Republike Slovenije za okolje. (2023). Vodnik po trajnostni potrošnji. https://eionet.arso.gov.si/sites/default/files/2024-03/Potrosnja23_0.pdf